

PROTESTO KÜLTÜRÜMÜZ OLGUNLAŞIYOR MU?

Türkiye gibi, bundan bir yıl öncesine kadar eylemlere soğuk bakan ve katılımcılığa pek sıcak yaklaşmayan siyasi kültürü olan bir ülkede, kim derdi ki 'Temiz Toplum' söyleminde kitle etkili protesto hareketleri taban bulabilsin? Siyasal partilerin temsil yetkilerini sınırlayan, sendika ve derneklerin siyasal alanda da bulunmalarını, bu alanda temas kurmalarını yasaklayan, sonuç olarak toplumun siyasete esnek biçimde katılımını fiilen yasaklayan bir anlayışın olduğu bir ülkede,⁽¹⁾ "sürekli aydınlık için 1 dakika karanlık" girişimi çerçevesinde ışıkların yanıp söndüğü, sınırlı sokak gösterileri ve toplantıların kendiliğinden düzenlendiği bir eylem olabilsin? Katılımcı modern demokrasilerde çok doğal olan, ama Türkiye gibi, siyasal yaşamın hukuksal sınırlamalarla donatıldığı, insanların asgari demokrasiyle ilişkilendirildiği ve protesto davranışlarının olağan dışı olarak gösterildiği bir ülkede, Yurttaştan Yurttasha çağrı girişimiyle, 1 Şubat 9 Mart ve 6 Nisan 23 Nisan tarihleri aralarında, kısa aralıklı iki evrede gerçekleşti.

Bu makalenin amacı, Türkiye toplumsal hareketliliğini yeni bir döneme getirdiği umulan, yukarıda dile getirilen yurt-

Savaş İKİZ
Mersin Üniversitesi İ.İ.B.F.
Uluslararası İlişkiler Bölümü
Uzmanı

taş girişimine bir tanım getirmek değil. Sadece toplumsal hareketler ve yurttaş girişimleri üzerine yapılmış araştırma-

lar eşliğinde, bu eylem sürecinde, gazete ve dergilerde çıkan haber ya da makaleler yardımıyla "Sürekli Aydınlık İçin Bir Dakika Karanlık Eylemi"ni değerlendirmek.⁽²⁾

DEMOKRASİNİN İŞLEYİŞ YETENEĞİ

Yurttaşlarla yapılan anket-

ler, seçmen davranışları, partilerin ve ilgi gruplarının sürekli etkinlikleri, herşeyden önce basın aracılığıyla kamuoyuna sunulan düşünce ortamı yanında, toplu protesto davranışları genelde katılımcı modern demokrasilerin işleyiş yeteneği için önemli bir göstergedir. Bu, aslında çok çeşitli alanlardaki politikaların ve kararların meşruluğu için de önemli bir kaynak oluşturmaktadır.⁽³⁾

Bu anlamda, katılımcı modern demokrasiler, ideal olarak halkın güvenliğini garantiye almak ve yurttaşların çıkarlarını gözetmek durumundadırlar. Fakat, bu yetersiz bir şekilde uygulanıyorsa ve birçok çıkarlar gerekli çoğunluğu bulamıyorsa, böylelikle, memnuniyetsizlik ve protesto modern demokrasinin eşliğinde gelişen kaçınılmaz görüntüler oluyor.⁽⁴⁾

TOPLU PROTESTO DAVRANIŞININ KAYNAĞI

Rammstedt⁽⁵⁾ ve Hegner'e⁽⁶⁾ göre, bu görüntülerin, yani toplumsal yurttaş hareketinin çıkış noktası toplumsal bir bunalımdır. Bunalım, yapısal, sisteme içsel çelişkilerin sebep olduğu ve etkilenenler tarafından toplumsal kimliklerinin soru işareti içine alındığı kabul edilen bir durum olarak anlaşılmaktadır.

Öznel bunalım olarak yaşanan Susurluk olayına karşı

toplulu davranış ya da hareket biçimiyle tepki göstermenin arkasında somut üç temel sebebin olduğunu varsayabiliriz. Bu varsayımı ana başlıklarla aşağıdaki gibi sıralayabiliriz.

- İnsanlarda toplumsal beklentilerin hayal kırıklığı yaratması, kamusal ve siyasi alanda çok geniş bir yelpaze içinde yasadışı faaliyetleri organize eden çetelerin, devletin en üst katlarına kadar uzanabildiği gerçeği karşısında, umutlanılan "gelecek" düşüncesinin kaygıya dönüşmesi ve bununla bağlantılı "hukuksal, siyasi ve yaşamsal anlam bunalımı" sadece kendileri için özel bir kader olmadığı yargısını oluşturuyor.

- bunalım dolu ortamda yaşanan sorunsalın çözümsüzlüğü, bunun yanı sıra herşeyden önce böylesi sorun durumlarının kendilerine yapılmış ağır bir haksızlık olarak kabul edilmesi ve bununla birlikte kamuoyu önünde sertçe eleştirme ihtiyacı yaratan genel ahlaksal kuralın/normun (moral)⁽⁷⁾ varlığında harekete geçme ihtiyacı duyuştur.

- sorunun giderilmesinin şimdiye kadarki olağan araçlarla ne hükümet⁽⁸⁾ ne de "Susurluk komisyonu"⁽⁹⁾ düzeyinde ortadan kaldırılamadığı ve toplumsal yaşamda hukukun geçerli kılınmadığı yargısına varılmasıdır;

Böylelikle, toplu (kollektif) protesto davranışıyla, hukuk-

sal, sosyal ya da siyasi olarak sorunun çözülmesi gerektiği vurgulanıyor;

PROTESTO BİÇİMLERİNDE GELENEKSEL OLMAYANA GEÇİŞ

İnsanlar, siyasal erkin soruna çözüm getirici etkinlikler göstermemesi karşısında barışçı ve her bakımdan şiddeti dışlayan protesto girişimlerine yönlendiler. Susurluk olayından sonra gündeme gelen bu protesto biçimlerinin süreç içerisinde de hayli zengin bir yapıya ulaştığı gözlemlenmektedir. İlk günlerde "Temiz Toplum Yürüyüşleri", "İmza Kampanyaları" vs. geleneksel protesto biçimleri tercih edilirken; "Sürekli Aydınlık İçin Bir Dakika Karanlık" eylemiyle, geleneksel Sosyal Hareketlilik Tarihine hakim olan parlamento dışı muhalefetin tercih ettiği protesto araçları, ANAP, CHP, ÖDP, DBP, İP, SİP gibi siyasi partilerin katılımıyla, yerini geleneksel olmayan protesto biçimlerine bırakıyor. Bu, eyleme katılımların homojen bir yapıda gerçekleşmediğini gösteriyor ve geleneksel toplumsal hareketlerin aksine çok çeşitli eğilimlerin ışıklara ve alanlara yansımada heterojenleşme gözlemlenmektedir. Partilerin, derneklerin ve farklı eğilimlerin "bu masum eylemi tekeline almaya kalkmayınca" (Radikal 9.1.1997 s. 8), Türkiye düzeyinde, katılım

oranında yükselme olduğu tesbit edilebilir; eylemcilerin birbirleriyle "liberal" geçindikleri söylenebilir. Birçok siyasi kesimin, çeşitli kuruluş üyelerinin ve yurttaşların katıldığı bu toplumsal muhalefet hareketi, Türkiye'nin demokratikleşmesi için karanlık ilişkilerin ortaya çıkarılması hedefini gösterdiğinden aynı esnada 'siyasi' bir harekettir; Toplumsal ama aynı esnada siyasal bir hareket olmasına rağmen, yurttaş hareketlerinin vazgeçemedikleri "biz-bilinci" yapısı, eyleme katılanların siyasi eğilimleri gereği heterojen şekillenişinden dolayı işlev değişikliğine uğruyor. Geleneksel işçi (vs gibi) hareketlerindeki "biz-bilinci"nin Ankara, İstanbul gibi büyük kentlere eylemlerin taşınması, bu girişimle birlikte başka bir alana kayıyor.

Alberto Mellucci'nin 'şimdinin göçmenleri' ("Nomads of the Present"-1989)⁽¹⁰⁾ olarak ifade ettiği toplumsal hareket, yurttaşın evlerinde otururken saat 21.00'de ışığı bir dakika söndürmesiyle, köşe başlarında toplanmasıyla ve ses çıkarılmasıyla yerleşik bir yapıya ulaşmıştır. Işığın yanıp-sönmesi ve geceye ses vermesi "ben"⁽¹¹⁾ ya da "biz" in eylemde olduğunun iletisi veya "harekette olmak" özelliği ile "Temiz Toplum" için sürekli destek aramak olarak algılanabilir.⁽¹²⁾ Bu birlikte hareket etme istemibilinci, eylemcinin özerk kişiselliğinde, sadece ışığın bir dakika ka-

patılmasıyla sürekli aydınlığa ulaşabilme isteği temelinde bir "biz-hissi"ni geliştiriyor.

ÇÜRÜMEYE KARŞI TOPLUMSAL YURTTAŞ HAREKETİ BETİMLEME DENEMESİ VE İTAATSİZLİK

Kendiliğinden / spontane oluşan bu protesto biçimi, bir öneri üzerine, herhangi bir kuruma bildirilmeksizin yapılmıştır. İlk başta, tek bir eylem biçimine indirgenmiş olarak başlayan (yani sadece ışığın sürekli aydınlık için bir dakika söndürülmesi), daha sonra alanlarda, sessizliğe ses ve ışık getirici araçların kullanıldığı bu toplumsal yurttaş hareketi, aynı amaca ve hedefe ulaşmak için tek tek konutlarında ışıklarıyla oluşturduğu ağda ve kurumsallaşmamış insan gruplarının bir araya gelmesidir.⁽¹³⁾ İnsanların, kitle iletişim araçlarıyla protestosunu doğrudan kamuoyuna yansıtımı, yine medya aracılığıyla sendika başkanlarından, işadamlarından, bilim adamlarından, sanatçılardan yurttaşlara kadar televizyon spotlarıyla eylem destekleri ve bu bağlamda kendi sorunlarını da dile getirebilme fırsatı bulabilmeleri, çok sesli protesto anlayışımızın şekil ve de yapı değişimi içerisinde olduğunun önemli bir göstergesidir.⁽¹⁴⁾ Bunun yanı sıra, eyleme, sanatçının, esnafın, emeklisinin, işverenin ve işveren örgütleri başkanlarının, işçinin,

memurun, yazarın, serbest meslek çalışanlarının dayanışma içerisinde destekle katılmaları,⁽¹⁵⁾ "sivil itaatsizliğe" varan rizikolu protesto biçimlerinin kitleler tarafından siyasi bir uygulaması için cesaretlendirmesinde önemli katkıda bulundu.⁽¹⁶⁾ Eylem, partilerin, sendikaların ve diğer kurumların katılımıyla kariyerinin en yüksek zirvesine ulaşıyor. Işıkların, 'ateşböceği' gibi konutlarda yanıp sönmesi ve alanlardan karanlığa sesleniş, Türkiye'yi "Şenlikli Toplum" gösterisine dönüştürdü ve örgütsel anlamda iş bölümünün görülmediği bu protesto biçiminden genel olarak ne provakasyon ne de tedirginlik yaratıcı bir ortam çıktı (Antalya olayı haricinde) 5Radikal 9.3.1997, s. 8).

Girişim komitesinin varlığına rağmen (Radikal 9.3.1997, s. 8), üst kurumsal yönlendirici bir yapıdan söz etmek olası değil. Genelde, ortaya çıkış nedenlerinden ve "şenlikli"⁽¹⁷⁾ hava içerisindeki gelişiminden dolayı emisyonel/duygusal içerikli olarak değerlendirilen bu eylemin ve çeşitli enstrümanlarının/araçlarının üzerinde bir üst düzenleyici erkin olduğu söylenemez. Fakat eylemin başlama sinyalinin verildiği, biçiminin ortaya konulduğu ve amacının ne olduğu konusunda kamuoyuna sunulmuş ilanlar mevcut.

Bu eylem, toplumsal hareketlilik protesto biçimleri açısından içeriksel olarak şöyle

betimlenebilir: Yurttaşın Yurttaşa çağrı niteliğinde (apelatif) bu protesto biçimine bildiri, imza (toplama) kampanyası ve bildirgeleri eşlik etti; Türkiye'de demokratik, çağdaş, şeffaf bir hukuk devleti istemiyle biçimsel (prosedürel) protesto gündeme gelmiştir ki, Susurluk karanlığının yargıdan kaçırılması çalışmasına ve çözümsüzlüğüne karşı itirazlarında somutlaşmaktadır; her gece saat 21.00'de ışığıyla, alkışıyla, tenceresiyle, tavasıyla, düdüğüyle, mumuyla geceye ses vermesinde ve protesto toplantı ve sokak gösterisiyle gösterisel (demonstratif) protestoyla tanıştık ve bu 6 Nisan'dan sonra her gün 23 Nisan'a kadar yeniden gündemimize geldi; "Ve milyonlarca insanı çileden çıkaran bu durum değişmez, toplumsal yaşama hukuk geçerli kılınmazsa, yöneticilerin" insanları "sivil itaatsizliğe" sevk ettiğine hükmettireceğinden" protestonun çatışmasal (konfrontatif) niteliğini zorunlu olarak ortaya çıkardı.⁽¹⁸⁾

Toplumsal yaşamda hukukun geçerli kılınmaması, yani siyasal erkin soruna çözücü yaklaşmaması, yasal kılıf altında ama gayrimeşru yasak ve sınırlamalarla, yönetimin kendisi, kendine karşı itaatsizliğin zeminini hazırlıyor. Burada itaatsizlikte bulunan protesto girişimcisi politik ve hukuki sorumluluk üstlenerek kamu vicdanını kıpırdatmayı hedefle-

mektedir ve gündelik ilişkilerinde kendilerini bir arada tutan ahlaki ilkeleri politik düzeye taşımak, o düzeyde geçerli kılmak çabasıdır.⁽¹⁹⁾ Böylelikle, toplumsal yaşama hukukun geçerli kılınmasını isteyen, "onursuz bir suskunluk" yerine "insana saygı gösteren tartışmacı bir çokseslilikten" yana olan yurttaş, edilgen tepkisizden konuşan vatandaşlığa terfi ediyor.⁽²⁰⁾ Çürümeye ve yozlaşmaya karşı ortak bir anlayışta birleşen yurttaş, şiddet içermeyen eylemiyle kaygısını dile getiriyor. Eyleme katılanların düşünsel ortaklığının ya da ideolojik birliğinin olmadığı bu protesto girişimi, hiç bir şekilde karşısındakini yok etme ya da topyekün ortadan kaldırma gibi bir amaç gütmektedir,⁽²¹⁾ aksine sistemin geneline değil tekil haksızlığa karşı yöneliktir. Işıklarını yakıp söndüren ve sokak köşelerinde geceye ses veren insanların itaatsizlikleri sadece haksızlığa karşı itirazlarıdır. Bu anlamda, zaten eylemin şekillenişinden ve söylemlerin seçilişinden anlaşılacağı üzere, bu protesto davranışının, daha çok bir "itiraz hareketi" olduğudur.

YURTTAŞ GİRİŞİMLERİNİN KESİNTİYE UĞRATILMASINDA ORTAYA ÇIKAN DURUM

İnsanların çürümeye/ yozlaşmaya⁽²²⁾ karşı "Sürekli Aydınlık İçin Bir Dakika Ka-

ranlık" yurttaş girişimine yüksek katılımların arkasında, kısmen derin tarihsel çekirdekleri olan ve hem değer oluşumunda hemde somut örgütlenme yapılarında ifadesini bulan daha çok öteden beri var olan sorunlara köktenci çözüm isteminin yattığı tezi ortaya atılabilir.⁽²³⁾

Ama bu varsayımı ikinci eyleme katılım göz önünde tutulduğunda doğrulama sıkıntısı çekilebilir. Çünkü 6-23 Nisan tarihleri arasında protesto eylemine katılımı, 1 Şubat-9 Mart arasındakine göre alansal bir daralmanın olduğundan söz edebiliriz. Bunu da eylemin zirveye ulaşması döneminin kesintiye uğratılmasına, medya desteğinin bir önceki kadar olmayışına ve de bir kısım güçlerin sürekli gündemi değiştirme isteğine bağlayabiliriz. Böylelikle, toplumsal yurttaş hareketlerinin kamusal etkinliklerinin ya da eylemselliklerini kitle iletişim araçlarının işleyiş biçimlerinden hayli bağımlı oldukları tesbiti yapılabilir. İlk eylemde (1 Şubat-9 Mart 1997) Medya "Susurluktan sonra artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacak" sözleri ile refleks niteliğinde de olsa eylemin etkinleşmesinde ve olayların boyutlarının sergilenmesinde çok olumlu bir katkıda bulundu. Elbette ki bu insanların bilinç, karar ve istem oluşturulum sürecinde etkili olmuştur. Sorun-Dikkat döngüsü (issue-attention-cycle)

içerisinde gün sayan medya, ikinci eylem sürecinde 'ben gerçekleri biliyorum. Benim televizyonum, gazetem, radyom var' sloganında savunduğu çizgi işlevini değiştirdi ve demokrasinin dördüncü gücü⁽²⁴⁾ olarak sözü geçen iletişim organlarında eylemcilere yer vermedi⁽²⁵⁾ Medya, eylemin bitişini, bir kaç gazetesinde, girişim komitesinin ilan haberiyelerle geçiştirdi.⁽²⁶⁾ İletişim organlarının ve eyleme karşı bir takım güçlerin ilgisizliğine rağmen eylem 23 Nisan 1997 de süresini tamamladı ve dağıldı.⁽²⁷⁾

a) Hareketin Dağılması: Bu, tek eylem biçimi üzerine düşünmüş toplumsal hareketin, eylem süresinin önceden belirtilmiş olduğundan, süre bitince de, eylemin en geniş anlamda dağılması ve kurumsallaşmamış hareket davranışının dışta kalması anlamına geldi. "Dağılma" baskıyla veya dayatmayla olmamıştır, aksine kendi kendini dağıtmıştır.

b) Bir halef harekete geçiş: Burada, "bir dakika karanlık" girişimini, örgütsüz ilişki yapısı ve etkinlik potansiyeli ile, bunalımın hala çözümlülüğe kavuşturulmamış olduğundan, yeni bir kimlikle halef bir toplumsal harekete geçişinin sağlanması düşünülmemiştir;

c) Hareketin kurumsallaşması: örgütsel davranış ilişkileri ve yurttaş iradesi dışında bir irade söz konusu olmayacak

sembolik de olsa yapılandırılacak "Yurttaş Meclisi" kurumsallaşması ihtiyacı ne partilerce ne de kitle örgütlerince oluşturulabilmiştir. Merkezi bir otoritenin olmadığı Yurttaş Meclisine nakledilmesi düşünülmüş, fakat bu, sadece bu güne kadar böylesi bir oluşum gözlenmediğinden, düşünce de kalmıştır.⁽²⁸⁾

Bu düşünceler, hareketlerin uzun süre kesintiye uğratılmasında daha karmaşık bir hal alıyor. Burada, bir daha canlanana kadar kurumsallaşmamış etkinlikler, bir süre kesintiye uğratılıp, daha sonra yeniden etkinliklerini sürdürmeleri, yurttaş motivasyonunu zayıflatıyor.⁽²⁹⁾

ÇATIŞMA TEORİSİNE GÖRE "SÜREKLİ AYDINLIK İÇİN BİR DAKİKA KARANLIK EYLEMİ" DEĞERLENDİRMESİ

İsyan ve ısrarla sürdürülen bu eylemle birlikte değerlendirilmesi gereken yeni oluşumlar ortaya çıkıyor. Bütün bu olguların çekirdeklerini oluşturanlardan dört tanesini kuramsallaşmış çatışma çizgisi eşliğinde yeni oluşumlar yumağıyla birlikte ortaya koymaya çalışalım:

(a) Sermayeye karşı emek çatışma çizgisi dışında, bazı TUSİAD üyelerinin, Sendikaların ve diğer birliklerin/kuruluşların birbirinden ba-

ğımsız bu protesto eylemine katılımı, özde olmayan, ama biçimsel olarak "toplumsal hareketlilik" kuramına yeni bir işlev kazandırdı. İşçinin, işverenin, meslek odalarının vs.nin eyleme ışık ve seslerle katılımı yeni uyumsallaşma (korporatif) bir görüntü yarattı. DİSK, TÜRK-İŞ ve TESK gibi geniş tabanlı kitle örgütleri bu süreçte "Sivil İnisiyatif adı altında bir araya getirdi.

(b) Üniversalist - evrensel değerlere sahip, din, dil, ırk, mezhep ve cinsiyet ayrımı olmaksızın bütün bu insanların bu eyleme katılımıyla, çürümeye karşı sessiz kalınamayacağı dile geliyor. Kamusal alanda oluşan çeteci-kabileler kısımcılığının ortaya çıkarılıp yargılanmaması karşısında protestocular "sivil" itaatsizliğe yönlendiriliyor. Bunun yanı sıra, çözüm isteminde eyleme baş vuran bu insanların, sosyal çevreleriyle, yani komşularıyla, arkadaşlarıyla, kişisel ilişkileriyle ve birbirlerini harekete geçirmek için kurdukları iletişim ağıyla kendiliğinden bir bağlantı yumağı oluşturulduğu gözlenmekte.⁽³⁰⁾ Bu temel alındığında, kitlelerin eyleme çağrılılığında kitle iletişim araçları, fax, telefon, telgraf gibi iletişim araçlarının kullanımının yanı sıra, böylesi bir ağ yumağı (networkt), hareketin kendiliğinden oluşumuna yardım ediyor ve bu da toparlanma ve hazır olma gücüne oldukça etkili oluyor.⁽³¹⁾

(c) RefahYol Hükümetinin kamusal alanda yozlaşmayı çözümleneme tutumuna karşı 'pozisyonların' (Gramsci) birliğinde hükümetin dışındaki kurum ve kuruluşlar, iç çatışma çizgilerini aşarak, sorunları çeşitli platformlarda belirleyerek ve sorun çözüm önerileri geliştirerek tepkilerini "Sürekli Aydınlik İçin Bir Dakika Karanlık" eylemiyle dile getirdiler. Egemenlik iradelerini kullanan bu insanlar, aşağıdan denetleyici görüntü ve yapılanmalarıyla, hükümeti çözüm için zorlayıcı/sorgulayıcı tavırlarıyla, siyasal erkin sorunu çözmeme tutumuna itirazıyla ve bürokratik tıkanmalar etkisini geri plana almayı hedefleyen toplumsal yurttaş girişimi, "halkın temsilcilerinden oluştuğu varsayılan hükümet üzerinde bir etki yaratmadı",⁽³²⁾ fakat, Türkiye toplumsal tarihinde anlamlı bir yer işgal edecektir.

(ç) Eylemlerinde kaliteli sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik üretkenliği talep eden insanlar, nisbeten yeni ve kamusal alandaki yozlaşmaya karşı "Sürekli Aydınlik İçin Bir Dakika Karanlık" doğrudan demokrasiye katılımın çekirdeklerini oluşturan protestolarıyla, kendi yurttaş haklarını ve bireyselliklerinde uygar bir ortamda yaşama istemlerini ön plana çıkardılar. Doğrudan demokrasiye katılım istemi, karar mekanizmasına kendinin bir an önce çözüme ulaştırılması

ve çürümenin ortaya çıktığı odakların kurutulmasıydı. Bu toplumsal yurttaş girişimi hareketi, bir ölçüde, seçmenler ve seçilmişler arasında, parlamentar seçkinler tarafından propagandası yapılan iş bölümü anlayışını yeniden ayaklar üzerine oturtulması denemesi oldu.

DEMOKRASİYİ SİNDİREBİLME VE DİFFAMARE⁽³³⁾ SORUNU

Oy-pusulalı üzerine kurulu demokrasilerden farklı olarak, katılımcı modern demokrasilerde protesto artık yaşamın bir parçası olmaktadır. Bu protesto anlayışının ön koşulu demokrasiyi sindirebilmekten geçmektedir. Yani protesto eylemleri aslında olağan dışı bir olay değil, aksine demokrasinin olağan işlevinde her kesimin siyasetle ilişki kurmasını sağlayan bir toplumsal girişim olarak algılanması gerekir. Her ne kadar "Demokrasiler de çareler tükenmez" denilse de, sorunların gerektiği gibi çözülmediği durumlarda, insanlar, kaygılarını egemenlik iradelerinin bir gereği olarak uygar protesto eylemleriyle dile getiriyorlar ve "en doğal hakkı olan, olup bitenden bilgilendirme hakkını kullanmak istiyor"lar.⁽³⁴⁾ Fakat, genelde, siyasal iktidarlar bu tür protesto davranışlarını kendilerine yönelik bir gösteri olarak algılıyorlar. "Türkiye'de devlet kendisini toplum karşısında bir ta-

raf olarak gördüğü için, her protesto eylemini kendisine yönelik bir saldırı olarak algılıyor. Siyasal alan içinde bir düzenleyici olarak değil, toplum karşısında bir taraf olarak var olduğu için, devlet her türlü muhalefet ifadesini devlet otoritesini zayıf düşürecek girişimler olarak görüyor".⁽³⁵⁾ Buna en yakın örnek RefahYol Hükümetinin önde gelenlerinin ışıkları bir dakika söndürme girişimlerine aldıkları tavır. Burada toplumsal muhalefete hükümet tarafından gelen tepki ölçüsünü kaçırıyor ve hatta bunu hükümetin DYP kanadı "ışık söndürenler vatan hainidir" boyutuna ulaştırıyor. Devlet içerisinde çete istemeyen ve sorumluların ortaya çıkarılıp yargılanmasını isteyen insanları eylemlerinden caydırabilmek için, dönemin İçişleri Bakanı valiliklere gönderdiği genelgeyle eylemlere karışacak gruplara dikkat çekiyor. Dönemin Başbakanı ve çevresindekiler, "aydınlık isteyenleri" (Üskül) küçümsemek, küçük düşürmek, aşağılamak için (Diffamierung des Gegners)⁽³⁶⁾ demeçler verdiler. Erbakan, ışık söndürme eylemine katılanlar için "Glu glu dansı" yapıyorlar, "çocuk eylemi" derken, dönemin Adalet Bakanı "Mum söndü oynuyorlar"⁽³⁷⁾ gibi siyaset ve toplum biliminde ırkçılık, çocuk ve mezhep düşmanlığını körükleyici olarak kavranılan açıklamalarda bulundular. Hükümetin Refah kanadı, eylemcileri küçümser-

ken iki işlemi bir arada yaptığı tesbit edilebilir: birincisi olayın kısa bir sürede üstünü kapatmak ve ikincisi de kullanılan bu ifadelerle kendi tabanını bu eylemden uzak tutmak. Zira kullandığı kavramlar kitleye kolaylıkla ulaşılabilmek için seçilmiş anahtar kelimelerden oluşmaktadır. Örneğin "fesat"⁽³⁸⁾ ve "çocuksu eylem" kelime ve kavramları birbirlerine içerik olarak tezat oluştursada, "tabanlarının eyleme katılma eğilimlerini bu imajlarla bastırabilmek" (İnsel) için kullanıldığının yanı sıra, taban-hükümet ve eylemci arasında üçlü bir ilişki ve iletişimin yolu baştan tıkandırılmış oluyor. Bunun önüne engel koymak için, seçilen terim ve anahtar kelimeler, eylemin amacına ve kullanılan eylem araçlarına uygun olması belirleyici etken oluyor: "fesat", çünkü gösterinin siyasal otoriteye karşı yönelik olduğu algılandığından ya da böyle yansıtılmak istendiğinden; eylemin "çocuksu" bulunması da bu girişimin, kendi değerlendirmelerine göre "çocuksu" düzey ve mantığında olduğundan pek ciddiye alınmaması gerektiğini vurguluyor. Böylelikle de kendi tabanına bu eyleme katılmama iletisi veriliyor, aynı esnada da hükümet ve eylemci arasında bir dialogun söz konusu olmayacağı zeminini hazırlanmış oluyor. Örneğin Adalet Bakanı Şevket Yılmaz'ın "mum söndü oynuyorlar" demesi, yani Alevi yurttaşlara yönelik, onla-

rı karalamak için kullanılan bir deyim seçmesi, dil sürçmesinden değil, aslında bir mezhebe saldırının ötesinde (ki bu tip saldırıda bulunanları savunduğu iddia edilmektedir, ondan dolayı bu konuya yabancı olmadığı belli oluyor), kendi seçmenine ve eyleme katılanlara mumun sönmelerinden sonra, sanki bir cinsel bir eylemin olacağını ima etmek istemesindedir.⁽³⁹⁾ Bu söylenenlerin-iletilerin medya aracılığı ile kamuoyuna sunulmasıyla istenilen adrese ulaşması sağlansada, insanların ve kamuoyunun tepkisinin olduğu durumlarda, kitle iletişim araçları -her zaman ki gibi birden- 'bir kısım' olarak niteleniriliyor. Yani, eğer olay üzerine Refah'ın istediği gibi haber yapılmamışsa, bu olay olmamıştır anlamı ortaya çıkıyor. Böylelikle kitle iletişimin varlığının bir anlamda reddi söz konusu ve kamuoyuna yansıtılmasında "bir kısım medyanın uydurması" oluyor.

23 Nisan 1997'de biten bu "çocuksu"(?) ışık yakma ve söndürme eylemi, bu bağlamda yollardan / evlerden gelen seslerle çok sesliliğimize, duyarlı-olgunlaşan protesto anlayışımıza yeni boyutlar getirmiştir. Halayı ile, ısıklamasıyla, düdük çalmasıyla, "gulu gulu"(!) diye nitelenen folklorik dansıyla, yani değişken eylem biçimleriyle, bu yurttaş girişimi hareketini, toplumsal hayata hukuku geçerli kılmak tale-

bini gerçekleştirme, çürümüşlüğe/yozlaşmaya karşı itiraz etme ve onu toplu davranışla geri teptirme ereğini izleyen, eyleminde yüksek sembolik bütünleşme ve asgari rol dağılımı temelinde kendiliğinden harekete geçen toplu etkinlikdir diye tanımlayabiliriz.⁽⁴⁰⁾

DİPNOTLAR

- (1) Gemalmaz, M. Semih 1995: Anayasa Olağan Üstü Rejim Demokratikleşmede Sivil Toplum, Kavram Yayınları.
- (2) Yurttaş girişimlerini genelde toplumsal hareketler içinde sınıflandırmak ne kadar güç ise, ona da eklemek o kadar güç gözüküyor. Bundan dolayı sınıflandırmak ya da eklemek denemesi yerine, "katılımcı demokrasilerin işleyiş yeteneklerinde yurttaş girişimi" nitelikli bir çalışma tercihim olacaktır. Yurttaş Girişimi hakkında kısaca bilgi için bkz. Wiesendahl, Elmar 1995: Bürgerinitiativen, s. 59-63, içinde Dieter Nohlen (Hrsg.): Wörterbuch Staat und Politik.
- (3) Karş. için bkz. Tarrow, Sidney, 1994. Power in Movement: Sozial Movements. Collective Action and Politics. Cambridge: Cambridge University Press.
- (4) Karşılaştır bkz. Pross. Harry, 1992: Formen des politischen Protests in Zeiten gesellschaftlichen Wandels, WDR-Ms (19.3.92): Neidhardt/Rucht 1993: Tarrow 1994).
- (5) Rammstedt, Otthein 1978: Soziale Bewegung, Frankfurt/M.
- (6) Hegner, Friedhart, Historisch-gesellschaftliche Entstehungsbedingungen und politisch soziale Funktionen von Bürgerinitiativen içinde Hauff, V. (Hrsg.), Bürgerinitiativen in der Gesellschaft, Villengen 1980.

- (7) Sarıbay, A. Yaşar 1994: Siyasal Sosyoloji, Der Yayınları İstanbul s. 108-110.
- (8) Yaşanılan fezleke skandalı ve bu olayda adı geçen iki milletvekilinin bu olaydaki konumları açıklığa kavuşturulmamış; buna karşı "1 dakika" eylemine katılanlar hakkında soruşturma açılmıştır.
- (9) İnsanların günlük yaşam ve günlük toplu davranış düzeyinde yönetime karşı itaatsizlik diretmesi, bel bağlanılan "Susurluk komisyonu"nun, çalışmalarının yavaş yavaş sonuçlarının kamuoyuna duyurulduğunda, sembolik olarak oluşturulmuş, aslında var olan sorunun üstünü örtmek için kurulmuş izlenimi yaratması ile de bağlantılıdır. Bu durumda "yönetenlerin kendi koydukları kurallara" uymadıkları ve kendilerini kurallar üstü gördükleri sonucu ortaya çıkıyor (Yeni Yüzyıl 30.3.1997 Ahmet İnsel: Vicdanlarda isyan ateşi). Böylelikle yönetim kendine karşı itaatsizlik için meşru zemin hazırlıyor. Bu meşru hakta "zor durumda dayanışma" ve son bir umut çağrısı ile gündeme gelecek eylemde kendini buluyor.
- (10) Melucci, Alberto, 1989: Nomads of the Present. Social Movements and Individual Needs in Contemporary Society, Philadelphia.
- (11) "ben" işlevinin evrime uğrayışı hakkında bkz. Schmidbauer, Wolfgang 1978: Vom Es zum Ich, Ecolution und Psychoanalyse.
- (12) Toplumsal Hareketler değerlendirmesi temelinde karşılaştırma için bkz. Rackhke 1987 içinde (der.) Roland Roth/Dieter Rucht: Neue soziale Bewegungen in der Bundesrepublik Deutschland.
- (13) Heberle'e göre, toplumsal -yurttaş hareketleri, henüz örgütlenmemiş gruplar olarak kavranılıyor; Heberle, Rudolf 1967: Hauptprobleme der politisehen Soziologie, Stuttgart.
- (14) Simon, W.B., 1980: Soziale Bewegungen, içinde: Klose, Alfred u.a. (Hg): Katholisches Soziallexikon, Insburg u.a., s. 2639.
- (15) Eyleme katılacaklarını kitle iletişim araçları ile kamuoyuna sundular.
- (16) Roth, Ronald 1994: Demokratie von unten. Neue soziale Bewegungen auf dem Wege zur politisehen Institution, Köln, s. 33.
- (17) Radikal 18.2.1997, s. 5, Murat Belge: Bir dakika karanlık eylemi.
- (18) GAZETEPAZARJoker eki 2.3.1997.
- (19) Arendt ve diğerleri 1997: Kamu Vicdanına çağrı. Sivil İtaatsizlik Ayrıntı yayınları. Ben burada "sivil itaatsiz" yerine sadece 'itaatsizlik' kavramını tercih ediyorum.
- (20) Radikal 16.2.1997 s. 8, Koray Düzgören: Tepkisiz toplumdaki, konuşan vatandaşa.
- (21) Habermas, Jürgen 1995, Sivil İtaatsizlik AFA Yayınları tarafından yayınlanan eserinde yurttaşların itaatsizlik sebepleri, böylesi davranışların ereği ve eylemcinin karşı karşıya kalacağı durum ana hatlarıyla anlatılıyor.
- (22) Yeni Türkiye 1997: siyasette yozlaşma özel sayısı I-II, Sayı 13-14.
- (23) Yeni Yüzyıl 28.2.1997 Perspektif s. 17, Ayşe Kadioğlu: "Türkiye'de demokrat olmak zor zanaat.
- (24) Stober, Rolf 1992: Medien als vierte Gewalt-Zur Verantwortung der Massenmedien içinde (der.) Gerhard W. Wittkamper: Medien und Politik, s. 27-36.
- (25) Soner 1997 içinde Sosyal Demokrat Değişim; s. 36-37.
- (26) Örneğin, Milliyet 23.4.1997.
- (27) Dağılma ve kurumsallaşma aslında aynı madalyonun sadece iki yüzü: durağansızlık (instability).
- (28) Radikal 9.3.1997 s. 8, Karay Düzgören: Muhtıralar Meclisinden Yurttaşlar Meclisine.
- (29) Ampirik olarak, acaba bir hareket "dinlendirilmeli" mi ya da resmen kurumsallaştırılmalı mı sorusuna, sadece uzun zaman alanında ve ex-post ifade ile (sonradan söylenmiş olup önceleri de kapsayan) cevap verilerek tespit edilebilir.
- (30) Yeni Yüzyıl 5.2.1997 Vivet Kanetti: Kızımızla gelinimiz arasında; Yeni Yüzyıl 8.2.1997 Gülay Göktürk: Karartına geceleri; Yeni Yüzyıl 9.2.1997 Can Dünder: Mahallede bayram.
- (31) karşılaştırma için bak. Roth, Ronald 1987: s. 72.
- (32) Yeni Yüzyıl 30.3.1997 s. 18 Ahmet İnsel: Vicdanlarda isyan ateşi.
- (33) diffamare, latince ve dilbilimin de aşağılama, küçümseme anlamlarına gelmektedir.
- (34) Radikal 5.5.1997 Cevat Geray: Adalete gölge düşmemeli.
- (35) Yeni Yüzyıl 23.2.1997 s. 15, Ahmet İnsel: Türkiye'de devlet neden koruyor.
- (36) Diffamierung des Gegners: Almanca da rakibin aşağılanması, küçümsemesi anlamına gelmektedir.
- (37) Radikal 12.2.1997 Kazan'dan 'mum söndü' gafı; değerlendirmeler için bakınız Radikal 18.2.1997 s. 9 Zafer Üskül: Aydınlik iclerini karartiyor ve Yeni Yüzyıl 10.3.1997 s. 17 Tuncay Karaytuğ: "Şevket Kazan'a 'mumlu' açık mektup".
- (38) "fesat" anahtar kelimesinin aslında Erbakan tarafından bulunmuş bir kavram olmadığını, daha önceleri de protestoların ve başkaldırıların yönetici sınıf tarafından böyle adlandırıldığı, Bottomore, Tom 1987: Siyaset Sosyolojisi Teori Yayınları tarafından türkçeye kazandırılan eserinde George Rude, The Crowd in History (John Willey, New York, 1964) den yapılan alıntıdan görmekteyiz.
- (40) Burada Joachim Raschke'nin "toplumsal hareket" tanımı denemesinden yararlanılmıştır.